

JULIJE GRABOVAC, Dalmacija u oslobodilačkom pokretu hercegovačko-bosanske raje (1875-1878), Književni krug, Split 1991, 284 str.

U svojoj seriji Biblioteka znanstvenih djela Književni krug objavio je djelo dr. Julija Grabovca pod naslovom *Dalmacija u oslobodilačkom pokretu hercegovačko - bosanske raje (1875-1878)*. Naime, istražujući čitava desetljeća problem odnosa Dalmacije naspram ustanku hercegovačko - bosanske raje protiv Osmanlija, te objavivši nekoliko priloga na tu temu, dr. Grabovac je tom poslu dao krunu cjelovitim prikazom toga kompleksnog i značajnog problema u sklopu istočnog pitanja na Balkanu. Na žalost, autor nije dočekao izlazak knjige iz tiska, rezultate svoga samoprijegornog i studioznog rada.

Svrha rada bila je da se popuni stanovita praznina u poznavanju problema, da se u obliku sintetičkog pregleda izloži aktivnost vodstva "Narodne stranke" i svih ostalih rodoljuba glede spomenutog ustanka; točnije, da se ta aktivnost sagleda u cjelini, da se prosudi i objektivno ocijeni udio rodoljubne javnosti Dalmacije borbi za oslobođenje i ujedinjenje južnoslavenskih naroda. Knjiga je razdijeljena u sedam nejednakih dijelova, stanovitih tematskih cjelina. Prvi dio prikazuje krizu u turskoj carevini i istočno pitanje koje je pritiskalo nju i evropsku javnost, te opće prilike u Hercegovini i u Bosni na početku druge polovice 19. stoljeća. Zapravo je to nekakva pozornica na kojoj će se najprije odigrati jednočinka ustanak pod vodstvom Luke Vukaloviće godine 1862. odnosno drama velikog dijela pučanstva Hercegovine i Bosne u razdoblju od 1875. do 1878. Dakako, uvodno je također prikazan odjek ustanka 1862. u susjednoj Dalmaciji, ali i aktivnost zadarskoga Narodnog lista u prilog ustanicima, kao i prihvat malobrojnih izbjeglica. Treba istaći da su narodnjaci Dalmacije tada iskazivali veliku moralnu i drugu podršku ustaloj hercegovačkoj raji. U drugom dijelu autor u opširnim crtama ocrta, na izvorima utemeljeno, izbijanje i početak oružanog ustanka u Hercegovini 1875, kojim su seljaci katolici odlučno nakanili zauvijek raskinuti otomanske lance porobljenosti. Potom slijedi prikaz uspostave odborâ za pomoć ustanicima i prebjezima diljem Dalmacije, te njihove neumorne aktivnosti, napose Središnjeg odbora u Zadru. Djelatnosti za pomoć izbjeglicama svoj obol su dale i žene. Od samog početka oružanih borbi u

Hercegovini mnogi Bokelji su se pridružili ustanicima. Jednako tako su radili i brojni dobrovoljci iz uže Dalmacije: dubrovački Odbor postao je ubrzo proвозna točka oružja, municije, hrane, ali i domaćih i stranih dobrovoljaca na putu u susjednu Hercegovinu. Unatoč odbojnom stavu dalmatinskih autonomaša prema ustanicima, Split i Zadar, premda još uvijek bastioni autonomaške stranke, usrdno pomažu oružanu borbu Hecegovine. Međutim, njihova aktivnost je u prvom redu usmjerena na prihvata i zbrinjavanje već brojnih izbjeglica, ali i liječenje pobjeglih ranjenika. Stoga se može slobodno reći da su dalmatinski rodoljubi pružali posvemašnju podršku oslobodilačkom pokretu hercegovačko - bosanske raje, u okviru općeg nacionalno-političkog poleta.

Treća cjelina je posvećena prikazu pojačanog pritiska austrijske vlasti u Dalmaciji na kočenje ustaničkog požara i neutralizaciju tada isuviše naglašene tendencije južnoslavenskih sunarodnjaka ustaničke raje, perfidno zarobljavanje ustaničkog vojvode Miće Ljubibratića od strane austrijskih vojnih vlasti i reagiranje javnog mnijenja na taj čin. Poslije toga slijedi opis deportiranja i interniranja drugih ustaničkih boraca na otoke Korčulu, Hvar i Pag, te opis pružanja pomoći pučanstvu tih otoka pri bijegu. U tim događanjima posebno mjesto, čitavo četvrto poglavlje, posvećeno je osobi Bajе Božićа, njegovu uhićenju, saslušanju i internaciji. No, i pored toga ta osoba ostaje prilično tajnovita. Gosподarske prilike u Dalmaciji u doba ustanka predmetom su petog, a aktivnost odborâ u ilegalnim uvjetima (1876-1878) šestog dijela knjige.

Sedma cjelina prikazuje položaj izbjeglica u Dalmaciji uoči same okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske. Njihovo stanje bilo je doista bijedno, čak zastrašujuće. Zahvaljujući pak usrdnoj pomoći mnogih, znanih i neznanih, posljedice trpljenja oskudice nisu bile fatalnije. Istina, među bosanskim izbjeglicama u Kninskoj krajini izbila je epidemija tifusa, srećom manjih razmjera; samoprijegorna njega nekih dalmatinskih liječnika, napose dr. Stjepana Nonveillera osujetila je brojnija umiranja. Ovaj dio autor završava prikazom prilika u Dalmaciji uoči okupacije Bosne i Hercegovine, sâm taj čin 1878. i njegov odjek u ovoj hrvatskoj zemlji.

Da bi što dublje i svestranije osvijetlio ulogu rodoljuba Dalmacije u zadnjem ustanku hercegovako-bosanske raje, autor je posegnuo za brojnim arhivskim i novinskim izvorima. U tu svrhu je konzultirao nekoliko bogatih fondova Haus-Hof und Staats Arhiva u Beču i Historijskom arhivu u Zadru, gdje je pomno obradio svu dokumentarnu građu o ovom predmetu. Značajni izvor predstavljaju onodobna narodnjačka i autonomaška glasila u pokrajini (Il Nazionale, Il Dalmata,

L'Avvenire). Takav pristup izučavanju ovog problema urodio je izuzetnim rezultatima. Najveću pozornost autor je posvetio doprinosu rodoljubne dalmatinske javnosti pokretu hercegovačko-bosanske raje, te istaknuo ulogu Dalmacije u tom pokretu. Solidarizirajući se s obespravljenom ustaničkom rajom rodoljubi Dalmacije su iskazali visok stupanj humanosti i nacionalne svijesti. Dinamična aktivnost Odborâ, a napose uloga narodnjačkog tiska u Dalmaciji, pozitivno su utjecali na moral ustanika. Podrška čitave Dalmacije ustaničkoj raji, zaključuje autor, izraz je nikad zatomljenog osjećaja ovdašnjeg pučanstva naspram potlačene braće pod Osmanlijama, kako su to, uostalom, iskazivale i druge hrvatske zemlje.

Zamjerku mora otpjeti tehnički urednik knjige. Naime, na korici knjige stoji jedan, a na pravom, mjerodavnom mjestu drugi naslov knjige, što se nikako nije smjelo dogoditi. Nadalje, ovako obimnu i značajnu knjigu svakako je trebalo opremiti barem kazalom osoba. Stanovit metodološki propust učinjen je obradom gospodarskih prilika Dalmacije potkraj analize problema. No i pored ovih malih zamjerki, knjiga doista predstavlja velik doprinos hrvatskoj historigrafiji uopće.

Šime PERIČIĆ